

SANATSAL YARATIM SÜRECİ VE BAĞLAMA MÜZİĞİNDE ÇALGISAL YARATILARIN SINIFLANDIRILMASI¹

Ali Kazım AKDAĞ

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzik ve Sahne Sanatları Doktora Programı, alikazimakdag@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2384-2580

Turan SAĞİR

Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, trnsager@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-1059-678X

Akdağ, Ali Kazım ve Turan Sağır. "Sanatsal Yaratım Süreci ve Bağlama Müziğinde Çalgısal Yaratıların Sınıflandırılması". idil, 78 (2021 Şubat): s. 232–243. doi: 10.7816/idil-10-78-06

ÖZ

Bu çalışmada kuramsal olarak sanatsal yaratı sürecini etkileyen faktörler, sanatsal yaratım sürecinin iç dinamikleri ve psikomotor alan basamaklarının en üst aşaması olan yaratma basamağının gerekleri üzerinden bağlama müziğine dair bir sınıflama yöntemi oluşturulması amaçlanmıştır. Çalgı icrası, bilişsel ve duyuşsal alanla da ilişkili olmasına rağmen ağırlıklı olarak psikomotor alan içerisinde gerçekleşmektedir. Bu sebeple çalışma kuramsal açıdan psikomotor alan basamaklarından yaratma basamağının gerekleri üzerinden yapılandırılmıştır ve davranışçı kuram temellidir. Çalgısal bağlama müziği diğer tüm dünya çalgıları gibi icra özellikleri bakımından dönemsel eğilimlere göre şekil almıştır. Geleneksel müziklerin kaynak olarak alındığı bu alanda icracıların geleneksel müzikler üzerinde yaptıkları icra yeniliklerinin yanında yeni çalgısal eserlerin üretilmesiyle çalgısal literatür genişlemiş ve her iki üretim biçimiyle ortaya çıkan eserlerin yeni bir sanatsal yaratı olup olmadığına ilişkin bir değerlendirme yöntemi ihtiyacı doğmuştur. Çalgısal yaratı tiplerinin nasıl sınıflandırılacağına dair yapılan bu çalışmanın çalgısal bağlama eserlerinin sınıflanması ve yeni yaratıların çalgı literatüründeki konumunun tanımlanması bakımından da alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bağlama, bağlama icrası, bağlama icrası ve yaratıcılık

Makale Bilgisi:

Geliş: 5 Aralık 2021

Düzeltilme: 2 Ocak 2021

Kabul: 27 Ocak 2021

© 2021 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

¹ Bu makale yazarın Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzik ve Sahne Sanatları Doktora Programında hazırlanan "Bağlama Eğitiminin Psikomotor Davranış Basamaklarına Göre Yapılandırılması" isimli yayınlanmamış doktora tezinden düzenlenerek üretilmiştir.

Giriş

"Devinişsel alan zihin ve kas eşgüdümü gerektiren becerilerin baskın olduğu alandır. Bu alanda Fiziksel beceriler ön plandadır." (Demirel 2003: 107) Müziksel alanda öğrenme bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanların birbirleriyle bağlantılı olarak ilerlediği karmaşık bir süreçtir. Çalgı alanında bir icracının müzik hayatı boyunca geçirdiği evreler bu üç öğrenme alanının ortak gelişimi ve ilerleyişiyle şekillenmektedir. Genel olarak çalgı icrası tüm öğrenme alanlarını kapsamasına rağmen büyük oranda psikomotor becerinin gelişimi üzerine kurgulanmaktadır.

Elizabeth Jane Simpson'un 1972 yılında yayınlanan "The classification of edicational objectives in the psychomotor domain" isimli çalışmasında psikomotor alanda gerçekleşen öğrenme süreci, "algılama (perception), kuruluş (set), kılavuz denetiminde yapma (guided response), mekanizma (mechanism), kompleks tepki faaliyeti (complex overt response), adaptasyon (adaptation) ve yaratma (origination)" olmak üzere yedi basamaktan oluşmaktadır. (Tan vd. 2016:54) Simpson taksonomisi ülkemizde bu alanda çalışma yapan eğitim bilimcilerin yaygın olarak kullandığı en güncel taksonomidir. Psikomotor alana dair yapılan çalışmalarda Simpson taksonomisinin Türkçe karşılıkları birebir çeviriden ziyade içerikleri düşünülerek "algılama, kurulma, kılavuz denetiminde yapma, mekanikleşme, karmaşık davranış, duruma uydurma ve yaratma" şekline çevrilerek kullanılmıştır. (Kablan vd. 2014:138)

Motor becerinin gelişim aşamalarını gösteren Simpson taksonomisinde bireyin ulaşabileceği en üst nokta yaratma basamağıdır. Devinişsel olarak yaratma basamağı, yeni bir motor beceri geliştirme veya kendine özgü bir ürün ortaya koyma olarak tanımlanabilir. Bu düzeyde birey daha önce edindiği yöntemlerden yararlanarak bugüne kadar yapılmamış özgün bir ürün ortaya çıkarmaktadır. Yeniden ortaya koyma, benzeri olmayı yapma, orijinal ve benzersiz yeni davranışlar sergileme gibi eylemleri gerçekleştirmektedir. İcra alanında ise yeni bir eser veya çalgıya yönelik düzenleme ortaya koymak olarak değerlendirilebilir. Bağlama çalgısı özelinde değerlendirildiğinde gelenek ile aktarılan bilgi bütününi biçimsel olarak şekillendiren çalgıya özgü icra biçimlerinin ne şekilde oluştuğunun incelenmesi gerekmektedir. Yapılan çalışmada sanatsal yaratı tiplerinin özellikleri üzerinden yapılacak bir değerlendirme ile bağlama çalgı literatürüne giren eserlerin tasnifi ile ilgili bir yöntem oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma aracılığı ile hangi eserlerin yaratma basamağı kapsamında değerlendirileceği konusunda bir sınıflama biçimi oluşturulmak istenmiştir.

Bu bağlamda sanatsal yaratılar tümünden ve kısmi yaratılar olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmıştır. Tümünden yaratılar, yeni ve daha önce var olmayan duyuş ve çalış özellikleriyle meydana gelen eserleri kapsamaktadır. Kısmi sanatsal yaratılar ise çalgı edisyonları başlığı altında incelenmiştir. Çalgı edisyonları, başka müzik türlerinden veya başka çalgılardan yapılan uyarlamaları ve var olan geleneksel müzikler üzerinde icracıların yaptığı yenilik ve müzikal katkıları kapsamaktadır. Ortaya konulan sınıflama biçimine göre yaratı tiplerinin özellikleri üzerinden değerlendirmeler yapılarak konuya örnek olabilecek eserler incelenmiştir.

Problem Cümlesi

Sanatsal yaratı nedir? Çalgısal müzikler, sanatsal yaratı tipleri ve Psikomotor (devinişsel alan) davranış basamaklarından yaratma basamağının gereklerine uygun olarak nasıl sınıflandırılmalıdır?

Alt Problemler

Problemin çözümü için şu alt problem cümlelerine yanıt aranmıştır.

1. Sanatsal yaratı nedir ve hangi özelliklere sahip olması gerekir?
2. Sanatsal yaratma süreci nasıl oluşur ve yaratma sürecini etkileyen faktörler nelerdir?
3. Devinişsel alanda gerçekleşen yaratma basamağı kapsamında çalgı icrası bilişsel ve duyuşsal alanlarla nasıl bir ilişki içerisindedir?
4. Devinişsel alan taksonomisine göre yaratma basamağının çalgı müziği bağlamında gerekleri nelerdir?
5. Çalgısal yaratı tipleri nelerdir ve nasıl sınıflandırmak gerekir?
6. Bağlama literatüründe var olan çalgısal eserler yaratma basamağının gereklerine uygun olarak nasıl sınıflandırılmalıdır?

Araştırmanın amacı

Sanatsal yaratma sürecinin hangi dinamiklere göre şekillendiğini ve sanatsal yaratıların nasıl oluştuğunu tespit ederek, psikomotor alan basamaklarından yaratma basamağının gereklerine uygun olarak bağlama müziğinin sınıflandırmasına dair bir öneri sunmak araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Yöntem

Çalışma davranışçı eğitim anlayışı temellidir. Kişilerin bireysel özellikleri üzerinden yaparak yaşayarak öğrenme merkezlidir. Psikomotor davranış basamaklarından yaratma basamağının gerekleri üzerine yapılandırılmıştır. Bilişsel ve devinişsel alan kuramları sanatsal yaratı süreci üzerinden ilişkilendirilmiştir. Nicel-betimsel çalışma kapsamında frekans analizi ile alanda yapılan mevcut uygulamalar ele alınmıştır. Var olan materyaller psikomotor davranış basamaklarından yaratma basamağının gerekleri ölçü alınarak analitik olarak incelenmiştir. Devinişsel alanda Simpson taksonomisi kullanılarak bağlama müziği yaratı tipleri sınıflandırılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Yaratma sözcüğü “zekâ, düşünce ve hayal gücünden yararlanılarak, daha önce olmayan bir şeyi yapmak, üretmek, gerçekleştirmek veya ortaya koymak” (TDK, 1995) olarak tanımlanmıştır. Yaratıcılık ise, “herkeste var olduğu kabul edilen, yeni ve özgün bir şeyi tasarlama, bulma gerçekleştirme isteği” (TDK, 1995) olarak tanımlanmaktadır. Yaratıcılık kavramının karşılığı olan “creativity” köken olarak “Latince ‘creare’ kelimesinden gelir. Bu kelime doğurmak, yaratmak, meydana getirmek anlamındadır.” (Kablan vd. 2014: 236) Genel olarak bilişsel bir süreç olarak değerlendirilen yaratıcılık, yaratma kavramının uygulamaya dönük bir anlam içermesi sebebiyle devinişsel alanı da kapsayan eylemleri tanımlamak için de kullanılmaktadır.

Devinişsel olarak yaratma basamağı, yeni bir motor beceri geliştirme veya kendine özgü bir ürün ortaya koyma olarak tanımlanabilir. Bu düzeyde birey daha önce edindiği yöntemlerden yararlanarak bugüne kadar yapılmamış özgün bir ürün ortaya çıkarır. Yeniden ortaya koyma, benzeri olmayanı yapma, orijinal ve benzersiz yeni davranışlar sergileme gibi eylemleri gerçekleştirir. İcra alanında ise yeni bir eser veya düzenleme ortaya koymak olarak değerlendirilebilir. Yaratma fikri yeni bir şey ortaya koymak olarak değerlendirilse de bir ürünün yaratıcı niteliğe sahip olabilmesi için yeni ve alışagelenin dışında olması yeterli değildir. Yeni bir sanatsal fikir olağan dışı olabilir fakat yaratıcı olabilmesi için toplumsal fayda veya toplumsal bir ihtiyaç veya beklentilere karşılık vermesi gerekir. Aksi durumda sadece yeni bir fikir olarak değerlendirilmektedir. Sanatın toplumsal boyutu göz önünde bulundurulduğunda sanatsal yaratıların da benzer bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Yaratıcı düşünce seçmeci yaklaşımlarda hazırlık, kuluçka, aydınlanma ve değerlendirme olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır. Hazırlık aşaması bir problemin farkında olma, konuya ilişkin veri ve belgeleri inceleme, mevcut bilgileri ve kaynakları tarayarak konu hakkında detaylı bilgi edinme aşamasıdır. Kuluçka aşaması kişinin mevcut bilgileri ikincil bir noktaya iterek konudan uzaklaşması meselenin bilinçaltında olgunlaşmasını beklediği evredir. Aydınlanma aşaması meselenin çözümüne dair fikirlerin ortaya çıktığı aşamadır. Değerlendirme aşaması çözümün hayata geçirildiği uygulamanın geriye dönük müdahalelerle sonuçlandığı veya ürüne dönüştüğü son aşamadır. Yaratıcı bir fikir bu aşamalardan geçerek özgün bir ürüne dönüşmektedir. Bilişsel alanda gerçekleşen bu aşamaların devinişsel alana dönük bir ürüne dönüşmesi sanat özelinde icraya dönük bir yaratıcılık olarak değerlendirilebilir. İcraya dönük bir müzik üretimi devinişsel alanın kapsamına girse de aynı zamanda bilişsel bir sürecin eş güdümlü olarak ilerleyişiyle meydana gelmektedir. Sanatın özel koşulları gereği meseleyi disiplinler arası bir yaklaşımla ele almak ve ilişkilendirmek gerekmektedir. Bu sebeple sanatsal yaratıcılığın öğelerini ve sanatsal yaratma sürecini oluşturan bileşenleri analiz ederek devinişsel alanda gerçekleşen bu eylemi bilişsel ve duyuşsal alanla ilişkilendirmek gerekmektedir.

Sanatsal yaratı temelde bireysel bir üretim olsa da içerik olarak toplumsal bir özellik gösterir. İçeriği oluşturan şey kişisel bir yaratı ekseninde şekillenir fakat dönemsel beklentiler ve sosyolojik unsurlardan bağımsız değildir. Bir sanat eserini eşsiz yapan şey taklit edilebilse de yaratı olarak eşitinin olmamasıdır. Bu durumda eşiti olmayan fakat benzeşen sanatsal üretimlerin varlığı sanatçının dönemsel estetik anlayışlardan ve toplumun genel eğiliminden etkilendiğini göstermektedir. Müzik sanatı için de bu durum geçerlidir. Sanatsal akımlar müzik dönemlerinin karakteristik özellikleri sanatçıları çağdaşlarıyla içerik bakımından benzer ürünler ortaya çıkarmaya yönlendirmiştir. O halde içerik yaratı sürecinin sosyolojik boyutunu temsil etmektedir. Sanatta içerik sosyolojik

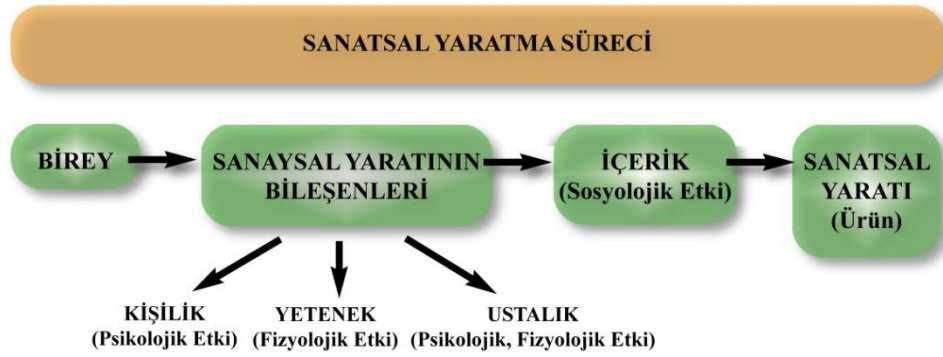
bir temelde ilerlese de bir yaratının eşitinin olmaması sanatsal ürünlerin aynı zamanda kişisel bir yaratı olduğunu göstermektedir.

"Bir sanatçının yaratımı gerçek dünyanın özümlediği, değerlendirdiği, bilinçli kıldığı, yorumlandığı, böylelikle de manevi bir bildirim ortaya çıktığı bir faaliyet ortaya koyar. Buysa kendi içinde nesnel ve toplumsal-tarihsel olarak belirlenmiş bir içerik barındırdığı kadar, derinlemesine birkerecilik, bir kişisel karakter de taşır." (KAGAN 1982:327)

Pozitif bilimlerde ortaya çıkan buluşlar nesnel yasalara bağlıdır. Buluşu yapan bilim insanının ismiyle anılsa da bir yaratı olarak kabul edilmez. Bir buluş gerekli bilimsel gelişmeler yaşandığında başka bir bilim insanı tarafından er ya da geç keşfedilmektedir. Sanatta ise durum farklıdır. Ortaya çıkan ürün kişiseldir ve ürünü ortaya koyan sanatçıya aittir. Sanatçının varlığıyla var olabilen bir özgünlük taşımaktadır. O halde kişilik bir sanatsal yaratının ilk ve en önemli bileşenidir. Kişilik, yetenek (yeti) ve ustalık yaratma sürecinin üç önemli bileşenidir. "Yeti, sanatçının manevi dünyasında oluşan düşünceleri, duyguları ve tasarıları tüm zenginliği içinde, özgül bir sanatsal bildirim haline dönüştürebilme gücüdür." (KAGAN 1982: 329) Yetenek genel olarak üzerinde uzlaşa sağlanmamış bir konudur. Sanatsal yetenek, bireyin imgesel olarak algıladığı dünyayı sanatsal bir ürün haline dönüştürecek yeterliliğe sahip olma düzeyi olarak tanımlanabilir. Kişinin sahip olduğu teknik bilgi düzeyi bir sanata dair üretim yapmaya imkân verebilir. "Yaratıcı düşünme zeka ile ilgili olmakla birlikte; bu yeti eğitimle geliştirilebilir." (Sönmez 2015:174) Günümüz dünyasında sanat eğitime dair eğitim-bilimsel yöntemlerin gelişmesi sanat alanında bir ürün ortaya koyabilmek için gerekli olan bilgilerin aktarılmasında önemli bir ilerleme kaydedilmesine sebep olmuştur. Teknik bilgilerin sistematik bir şekilde aktarımı icra seviyesini yükseltse de özgünlük ve sanatsal yaratının üçüncü bileşeni olan ustalığı aktaramamaktadır.

"Belli bir olanağın gerçeklik haline dönüştürülmesi, gerçekleştirilmesi ise, sadece yetiye değil aynı zamanda ustalığa bağlıdır. Ustalık yaratıyı, kendi maddi ve manevi öğelerinin birliği içinde gerçekleştirilen, özgül bir uygulamayı gücüdür. Ustalık olmaksızın, yeti, sadece, fiili sanatsal yaratımın bir ön koşuludur, Ancak ustalıktan geçerek yaratımı gerçekleştirebilir." (KAGAN 1982:331)

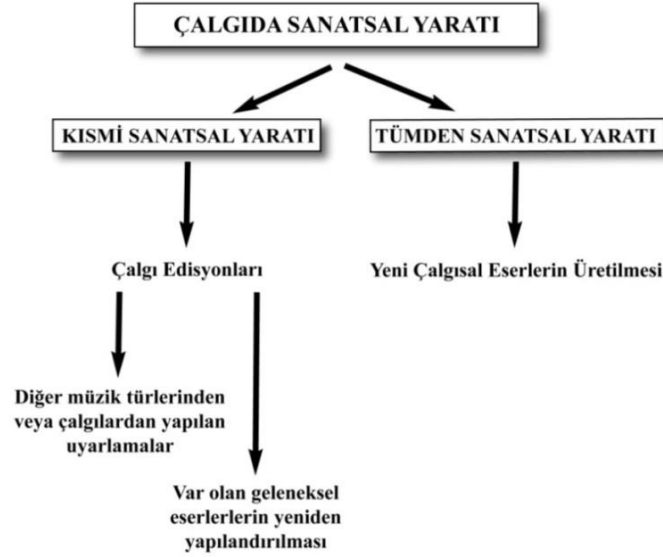
Yaratma motor becerilerin en üst noktaya ulaştığı fakat ağırlıklı olarak düşünsel bir basamaktır. Teknik ve donanım olarak bu basamağa ulaşan birey diğer basamaklarda olduğu gibi bu basamağın gereklerini yerine getirecek kişisel yeterliliklere sahip olmayabilir. Yaratma süreci sosyolojik, fizyolojik ve psikolojik bir süreç olarak görülmelidir. Fizyolojik yeterlilikler psikolojik süreçlerle özgün ürünler ortaya koymak üzere birlikte ilerler fakat içerik bakımından sanatsal yaratı sosyolojik gerçekliklerle şekil almaktadır. Sanatsal yaratım süreci çeşitli bileşenlerden oluşmaktadır. Sanatsal yaratım sürecini oluşturan bileşenler Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1: Sanatsal Yaratım Süreci Bileşenleri

Sanata dair yeni bir ürün ortaya koyacak olan birey sanatsal yaratımın bileşenleriyle icrada ihtiyaç duyulan psikomotor gelişimin yeterliliklerini birleştirmektedir. Yeterli bilişsel ve motor gelişime sahip bir icracı üretimlerini sanatta en önemli motivasyon aracı olan toplumca kabul görme, takdir edilme gibi sosyolojik ve psikolojik unsurların etkisiyle şekillendirmektedir. Bu unsurlar sanatın duyuşsal alanla ilişkisini göstermektedir. Çalgı icrası özelinde değerlendirildiğinde oluşan toplumsal beklentilere cevap verecek yeni üretimler tümünden ve kısmi yaratılarla ortaya çıkmaktadır. Kısmi yaratılar çalgı edisyonları olarak değerlendirilmektedir. Her çalgı dönemsel müzik özellikleri bakımından farklı duyuş özelliklerinin yansıtılması için icracıların kattığı yeni teknikler ile değişmekte ve gelişmektedir. Geleneksel müziklerde toplumun benimsediği eserler üzerinden yapılan bu tür yenilikler eserleri teknik olarak yeni bir seviyeye taşımakta kimi zaman ise yapısal değişikliğe zorlamaktadır. Edisyonlar yaratma basamağına ulaşan bireyin yeni fikirlerini bir bakıma topluma kabul

ettirebilmesinin en kolay yollarından biridir. Çalgı edisyonları icracıların birikimlerini çalgıya dolayısı ile müzik kültürüne kazandırması anlamına gelmektedir. Bu yaratma biçimi çalgının teknik gelişimini sağlayan önemli yöntemlerden biridir. Başka çalgılardan yapılan uyarlamalar da yine bu kapsamda değerlendirilmiştir. Tümünden bir yaratı veya yeni bir üretim olmasa da edisyonlar icrada geliştirilen ve uygulanan yeniliklerin literatüre kazandırılması bakımından oldukça önemlidir. Tümünden yaratım ise icracıların yeni ve daha önce var olmayan bir eser üzerinden geliştirdikleri duyuş ve çalış özelliklerini çalgı müzik kültürüne kazandırması olarak tanımlanabilir. Çalgı özelinde bir değerlendirme yapıldığında çalgıda sanatsal yaratı tipleri Şekil 2'de gösterilmiştir. Şemada gösterildiği üzere çalgıda sanatsal yaratılar iki başlıkta ele alınmıştır. Kısmi sanatsal yaratılar çalgı edisyonlarını, tümünden sanatsal yaratılar ise yeni çalgısal eserlerin üretilmesini kapsamaktadır. Çalgı edisyonları ise başka müzik türlerinden veya başka çalgılardan yapılan uyarlamaları ve var olan geleneksel müzikler üzerinde icracıların yaptığı yenilik ve müzikal katkıları kapsamaktadır.

Şekil 2: Çalgıda Sanatsal Yaratı Tipleri

Yaratma sürecinin bir boyutu olarak değerlendirilebilecek icra edisyonları çalgıda teknik gelişimin önemli bir parçasıdır. Edisyonlar incelendiğinde temel olarak iki farklı yöntemle yapıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki uyarlamadır. Var olan ve alışagelmış çalış biçimlerinden farklı deneyimler sunan uyarlamalar genel olarak başka çalgılardan alınan çalgı müziği eserleri veya başka müzik türlerinden alınan eserlerin teknik açıdan çalgıya uyarlanması yoluyla yapılmaktadır. Bağlama literatüründe yer alan çok sayıda eser bu yolla yapılmıştır. Aynı müzik türünde yer almasına rağmen bağlamada icra edilen pek çok tavır başka çalgıların taklit edilmesi yoluyla oluşmuştur. Bu konuda en belirgin örneklerden biri de zeybek tavrıdır. Temelde zeybek tavrı zurna çalgısının çalış özelliklerinin bağlamayla taklit edilmesiyle meydana gelmiştir. Gelenekte var olan iki zurnanın beraber çalması ve zurnalardan birinin sürekli dem ses (pedal ses) tutması bağlamada zeybek icra edilen düzenlerin oluşmasına, tellerden birinin sürekli olarak karar sesini verecek şekilde akortlanmasına sebep olmuştur. Zeybek icrasında çokça görülen uzun triller ise zurna çalgısında yapılan vibrato tekniğinin taklit edilmesi amacıyla kullanılmıştır. Bu yolla çalgıya icra bakımından zorluk derecesi yüksek bir çalış biçimi kazandırılmıştır. Konuya örnek olarak Şekil 3'te yöre ekiplerinden alınan Muğla yöresine ait Kadioğlu Zeybeği'nin (Kadioğlu Çeşitlemesi) notalarının bir bölümü verilmiştir.

Şekil 3: Kadıoğlu Zeybeği (Akdağ 2010: 174)

Eser geleneksel icrada iki zurna ile seslendirilmektedir. Zurnalardan biri ana melodi hattını seslendirirken diğer zurna karar sesini (Basso Ostinato) vermektedir. Bu çalış biçimi yörede genel geçer bir duyuş olarak yerleşmiştir. Bağlama için zurna çalgısından uyarlanan eserde ikinci zurnanın verdiği sürekli sesin çalgıya aktarılması amacıyla düzen (akort biçimi) değiştirilmiştir. Do müstезat düzeni üzerinden yazılan edisyonda ana melodiye eşlik eden ses (karar sesi, dem ses) boş tel aracılığıyla sürekli olarak duyurulmaktadır. Bu şekilde iki zurna ile sağlanan duyuş özelliği taklit edilmektedir. Ek olarak zurnada uzun seslerde duyulan vibratolar tril çalış biçimiyle taklit edilerek çalgıya uyarlanmıştır. Bu çalış biçimi bağlamada zeybek tavrının temelini oluşturmaktadır. Tril çalışının teknik zorluğu göz önünde bulundurulursa sıkça tekrar eden bu yapı bağlamada uygulanması zor fakat teknik açıdan icracıyı olumlu yönde geliştiren bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Aynı müzik türünde olmasına rağmen başka çalgılardan uyarlama yoluyla alınan benzer çalış biçimleri yine çalgı literatüründe yer alarak icracıların teknik gelişimlerine olumlu yönde katkı sağlamıştır.

Farklı müzik türlerinden alınan eserlerin bağlamaya uyarlanmasına Türk Sanat Müziğinin çalgısal eserlerinden yapılan uyarlamalar örnek olarak gösterilebilir. Pek çok longa ve sirto bağlamaya aktarılmış, çeşitli çalgı öğretim programlarında ve çalgı metotlarında yer almıştır. Yakın dönemde teknik yenilik ve performans gelişimi amacıyla dünya müziklerinden örneklerin bağlamaya uyarlandığı sıklıkla görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde uyarlamaların zorluk derecesi icracının yaratıcılığına bağlı olarak değişebilmektedir.

Edisyonların oluşumunda diğer bir yol ise icracının güncel çalış biçimleri ve ürettiği yeni çalış sitillerini bağlamaya aktararak var olan eserlerin yeniden yapılandırılması yöntemidir. Bu yöntemle çalgı literatüründe yer edinmiş ve kabul görmüş eserler teknik açıdan ve duyuş özellikleri bakımından geliştirilmektedir. İcracı sahip olduğu birikimi ve çalış üslubunu genel olarak kabul görmüş bir eser üzerinden yapılandırarak çalgı literatürüne kazandırmaktadır. Bu yolla ürettiği kısmi yaratı belgelenmekte ve kalıcı hale gelmektedir. Yeni bir eser üretmek yerine var olanı geliştirmek çalgı ekolü olan bağlama sanatçıları arasında en çok kullanılan yöntem olarak öne çıkmaktadır. İçinde bulunduğumuz dönemde bağlama sanatçılarının geniş kitlelere ulaşmak ve eserler üzerinden yaratıcı fikirlerini insanlara ulaştırmak üzere bu yöntemi sıklıkla kullandığı görülmektedir. Bağlamada icra ekolü geliştirmiş ve geniş kitleler tarafından kabul görmüş sanatçılar çoğunlukla geleneksel eserlerin yeni icra edisyonları üzerine ürünler vermiştir. Bu tip üretimlere örnek olarak Erdal Erzincan'ın yazdığı edisyonlardan biri olan "Başına Bağlamış Dastar" eseri incelenmiştir. Cavit Erden'den alınan Mersin yöresine ait eser genel olarak bozuk düzeninde icra edilmesine rağmen bağlama düzenine uyarlanarak duyuş ve çalış özellikleri yeniden yapılandırılmıştır. İcracı kendi geliştirdiği çalış üslubuna uygun olarak eseri yeniden yorumlamış, teknik açıdan çalışını daha özellikli ve zor bir hale getirmiştir. Yüksek bir icra seviyesi gerektirmeyen eser yeni edisyon ile yüksek düzeyde çalış becerisi gerektiren bir teknik yapıya kavuşmuştur. Erdal Erzincan'ın "Başına Bağlamış Dastar" edisyonu yaygın olarak bilinen şekilden farklı olarak bağlama eğitiminde üst basamaklarda yer almıştır. Eserin bir bölümü incelenmek üzere Şekil 4'te verilmiştir

Şekil 4: Erdal Erzincan, Başına Bağlamış Dastar Edisyonu. (Akdağ vd. 2014: 132)

Edisyon incelendiğinde melodi hattının temelde aynı olmasına rağmen eserde bulunmayan icraya dönük pek çok eklemenin (çarpma, süsleme vb.) yapıldığı görülmektedir. Geleneksel icrada referans alınan TRT radyo nota arşivleri genel olarak derleme notalarından oluşmaktadır. Eserin aynı bölümünün TRT radyo repertuarındaki biçimi Şekil 5'te belirtilmiştir.

Şekil 5: TRT Radyosu Nota Arşivi Repertuar no:412

Derleme çalışmaları geçmiş dönemde var olan eserleri belgelemek ve koruma altına almak amacıyla yapılmıştır. Bu sebeple nota yazılarında melodik hattın korunmasına dikkat edilmiş fakat eserin seslendirildiği çalgının icra biçimi ve eseri seslendirenin çalış üslubu detaylı olarak nota yazısına aktarılmamıştır. Bu bakımdan Şekil 5'te verilen nota yazısı çalgı edisyonu niteliği taşımamaktadır. Eserin öğretilmesi aşamasında genel uygulama olarak öğreten kişinin şahsi katkıları öğrenene gelenek adı altında aktarılarak bir bakıma yazılı olmayan edisyon aktarımı yapılmaktadır. Dolayısı ile usta çırak ilişkisi ile öğretilen her çalış biçimi aslında aktarana ait bir edisyon olarak değerlendirilmelidir.

Şekil 4'te verilen Erdal Erzincan'a ait edisyonda ise bu eksiği gidermek ve icracının katkısını belgelemek adına bağlamaya dair tüm çalış özellikleri detaylı olarak notaya aktarılmıştır. Eserin yaygın olarak bilinen icrasında bulunmayan üçlemeler çarpmalar ve süslemeler edisyonu yazan kişinin yorumu ve kısmi yaratı bağlamında çalgıya katkısı olarak değerlendirilebilir. Bağlama eğitiminde sıkça kullanılan eser Erdal Erzincan'ın katkısıyla duyuş ve çalış özellikleri bakımından oldukça ileri bir seviyeye taşınmıştır.

Çalgı edisyonu konusu genel olarak değerlendirildiğinde farklı çalgılar için yazılan eserlerin, farklı müzik

türlerine ait çalgısal veya sözlü eserlerin, aynı müzik türünde var olan sözlü ya da sözsüz eserlerin kaynak olarak kullanıldığı söylenebilir. Bağlama literatüründe yer alan genel kabul görmüş edisyonlar ise genel olarak mevcut eserlerin yeniden yapılandırılması yoluyla oluşturulmuştur. Bu yolla bireysel olarak yüksek icra düzeyine ulaşan bağlama sanatçıları kendi geliştirdikleri yeni icra fikirleriyle bağlamanın teknik ve müzikal gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır. Gelenek olarak korunan genel icra üslubunun değişmesi (bozulması) konusunda yaşanan endişeler ve korumacı yaklaşımlar bu yolla aşmakta eserler gelişime ve yeniliğe açık hale getirilmektedir. Bağlamaya dair teknik gelişimin ağırlıklı olarak edisyonlar aracılığıyla yapılmasının temel nedeni üretilen yeni çalgısal eserlerin literatüre ve alışlagelmiş eğitim öğretim sürecine dâhil edilmesi konusunda daha kabul edilebilir olması olarak gösterilebilir. Yaratma basamağına ulaşmak isteyen bir bireyin bu basamakta üretilen eserleri inceleyerek icracıların kişisel birikimlerini ve icra üsluplarının ne şekilde aktardıklarını tahlil etmesi gerekmektedir. Edisyonlarda eserin çalındığı geleneksel tavrın, melodi hattının, biçimsel özelliklerinin korunarak yeni duyuş özelliklerinin eklenmesi yoluyla üretim yapılması temel prensip olarak gösterilebilir. Kullanılacak akort biçimi (düzen), pozisyon, ritmik ve armonik eklemeler, süslemeler vb. bileşenler kullanılarak eserler yeni ve daha önce yapılmamış bir duyuş ve teknik açıdan benzeşmeyen bir çalgı üslubu elde edilecek biçimde yeniden tasarlanmaktadır. Edisyonlarda kaynak, bilinen ve kabul görmüş bir müzik eseri olsa da daha önce var olmayan ve kişinin çalgı literatürüne kazandırdığı yeni bir müzik fikri ve icra anlayışı olması sebebiyle yaratma basamağına ait bir üretim olarak değerlendirilmelidir.

Yaratma sürecinin en önemli çıktısı ise tümünden yaratılardır. Basamağın içeriğini direkt olarak kapsayan yeni eser üretimi "çalgıda sanatsal yaratı" üst başlığı altında "tümünden yaratı" kapsamında incelenmiştir. Tümünden yaratı daha önce var olmayan yeni bir eserin bağlama literatürüne daha genel bir bakışla müzik dünyasına kazandırılması anlamına gelmektedir. Yaratma basamağına ulaşabilmiş bir bireyin ortaya koyduğu ürün, genel bir değerlendirme ile daha önce benzeri olmamasının yanında alana bir katkı sunması, yeni ve yaratıcı bir fikir barındırıyor olması gerekmektedir. Sanatsal yaratının özelliği gereği yeni bir sanatsal fikrin toplumsal bir ihtiyaç veya beklentiye karşılık vermesi gerekmektedir. Bu durum sanatsal yaratının içeriğini belirleyen sosyolojik etki kapsamında değerlendirilmektedir. Sosyolojik etki bağlamında dönemsel eğilimlere ve toplumsal beklentilere göre şekillenen müzik yapma alışkanlıklarının değişmesinin bağlama müziğinin gelişimini tetiklediği söylenebilir. Özellikle doksanlı yıllardan bugüne bağlamanın müzik endüstrisinde aktif olarak yer almasıyla birlikte müzik türleri ve farklı icra ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçlardan hareketle icracılar motor becerinin geliştirilmesi adına yeni arayışlar ve çalışma yöntemleri bulmaya çalışmıştır. Bu ihtiyaçtan hareketle metot başlığı altında çok sayıda eğitim öğretim materyalleri hazırlanmıştır. İrcacılar bozuk düzeninde veya bağlama düzeninde parmak egzersizleri başlığı altında kendi çalıştıkları ve keşfettikleri mekanik beceriyi geliştirmeye yönelik çalışmaların yer aldığı yayınlar yapmışlardır. Bu süreçte mekanik becerinin geliştirilmesine dair duyulan ihtiyaç kimi besteciler tarafından yeni eserler üretilerek karşılanmaya çalışılmıştır. Zeki Atagür bu anlamda en çok eser üreten ve motor becerinin gelişimi üzerine yazılı çalışma yapan bestecilerimizden biri olarak öne çıkmaktadır. Bugün çalgı eğitim sistemlerinde ve programlarda üst aşamalarda yer alan Atagür besteleri, teknik gelişimi esas alan ve belirli bir düzeyden sonra ihtiyaç duyulan çalgısal eser ihtiyacına cevap vermektedir. Atagür besteleri alana katkısı, belirli bir ihtiyaca cevap vermesi bakımından toplumsal fayda sağlaması, daha önce var olmayan yeni bir eser olma özelliği göstermesi ve toplumsal kabul düşünüldüğünde tümünden yaratının sahip olması gereken özellikleri taşımaktadır. Bu sebeple Atagür'ün bağlama için yazdığı besteler yaratma basamağına yer almakla beraber tümünden yaratı olarak değerlendirilmelidir. Çok sayıda çalgısal eser üreten bestecinin en çok bilinen eserlerinden biri de "Bağlama Üvertürü" dür. Üç bölüm olarak tasarlanan eser metrik yapı bakımından farklı özelliklere sahip bölümlerden oluşmasına rağmen birinci ve üçüncü bölümü dizi bakımından aynıdır. Teknik açıdan oldukça faydalı ve mekanik beceriyi geliştirici bir özelliğe sahip olmasının yanında özgün bir müzikal ifadeye de sahiptir. Bağlama literatüründe icra özelliği bakımından zorluk derecesi değişen farklı bölümlerden oluşan ve bağlama için tasarlanmış eserler oldukça azdır. Bu bakımdan bu tür yenilikçi yaklaşımların icraya olduğu kadar genel müzik algımıza da olumlu yönde katkı sağladığı söylenebilir. Üvertürün üç bölümünün karşılaştırılması amacıyla başlangıç bölümleri toplu olarak Şekil 6'da verilmiştir.

Bağlama Üvertürü
I. Bölüm

(Bağlama Düzeni) Müzik : Zeki ATAGÜR

$\text{♩} = 100$

Bağlama Üvertürü
II. Bölüm

(Bağlama Düzeni) Müzik : Zeki ATAGÜR

$\text{♩} = 260$

Bağlama Üvertürü III. Bölüm
(Bağlama Düzeni)

$\text{♩} = 190$ Müzik : Zeki ATAGÜR

Şekil 6: Zeki Atagür, Bağlama Üvertürü Eserinin Üç Bölümünden Örnekler

Bağlama Üvertürü'nün birinci bölümü 4/4'lük, ikinci bölümü 9/8'lik (3+2+2), üçüncü bölümü ise 8/8'lik (3+2+3) ölçü değerindedir. Bölümlerin dizileri incelendiğinde birinci bölümün hicaz, ikinci bölümün kürdi, üçüncü bölümün ise tekrar hicaz makamı dizisi üzerinden yapılandırıldığı görülmektedir. Eser sağ el ve sol el teknikleri bakımından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Barındırdığı teknik özellikler sebebiyle Çetin Akdeniz gibi çağdaş icracılar ve bağlama ekolü olarak kabul edilebilecek virtüözlerin bireysel çalışmalarında ve albümlerinde seslendirilmiştir. Üst düzey icracılar tarafından tercih edilmesi eserin zorluk derecesinin ve teknik bakımdan getirdiği yeniliklerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bağlama üvertürüne ek olarak farklı özellikte çok sayıda eser üreten Atagür, yaratma basamağına dair özgün üretimler yapmış ve çok sayıda tümenden yaratı örneği vermiştir.

Yeni icra anlayışlarının yansıtıldığı ve dönemin çalgı virtüözlerinin çalgıya dair birikimlerinin aktarıldığı yegâne yöntemlerden biri olan tümenden yaratının belki de en belirgin ve bilinen örneği Ali Ekber Çiçek'in bestelediği "Haydar Haydar" (on dört bin yıl gezdim pervanelikte) eseridir. Eserin ilk dört ölçüsü incelenmek üzere Şekil 7'de görülmektedir.

Eser incelendiğinde ölçü değeri, metrik yapı, eksen değişiklikleri vb. müzikal özelliklerin yanı sıra sağ el ve sol el çalış biçimleri bakımından oldukça ileri düzey ve yenilikçi bir yaklaşım sergilenmiştir. Serbest ölçü başlayan eser 9/8'lik ve ardından 5/8'lik ölçü değerlerinde devam etmektedir. Benzer değişiklikler eser boyunca sürekli olarak gerçekleşmekte ve bir anlamda eserin genel karakterini meydana getirmektedir. Çalış teknikleri açısından değerlendirildiğinde metrik yapıda gerçekleşen değişiklikler ve esere özgü sağ el çalış biçimi sebebiyle eser teknik seviye bakımından üst basamaklarda yer almaktadır. Gelenek üzerinden değerlendirildiğinde ise çalış biçimi ve eserin melodik yapısı toplum tarafından gelenek içinde tanımlanmış ve kabul görmüştür. Bu sebeple "Haydar Haydar" eseri sanatsal yaratının tümenden yaratı ayağında örnek olarak gösterilebilecek eserlerden biridir.

Haydar Haydar
(Bozuk Düzen)

Müzik : Ali Ekber ÇİÇEK

(Usul rakamına kadar serbest usulle ritimsiz çalınacak)

Şekil 71: Ali Ekber Çiçek, “Haydar Haydar” Eseri Giriş Bölümü

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sanat alanında yaratma basamağı motor beceri bakımından yeni ve özgün bir ürün ortaya koymak olarak tanımlanmaktadır. Yeni, benzeri olmayan ve orijinal yeni davranışlar sergileme eylemleri devinişsel alan yaratma basamağı davranış çıktısı olarak değerlendirilmektedir. Yaratma fikri yeni bir şey ortaya koymak olarak tanımlansa da bir ürünün yaratıcı niteliğe sahip olabilmesi için yeni ve alışlagelenin dışında olması yeterli değildir. Yeni bir sanatsal fikir olağan dışı olabilir fakat yaratıcı olabilmesi için toplumsal fayda veya toplumsal ihtiyaç veya beklentilere karşılık vermesi gerekir. Aksi durumda sadece yeni bir fikir olarak değerlendirilmektedir. Sanatın toplumsal boyutu göz önünde bulundurulduğunda sanatsal yaratıların da benzer bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sanatsal yaratma süreci bireyin kişisel özelliklerinin etki ettiği sanatsal yaratının bileşenleri ile başlamaktadır. Kişilik, yetenek ve ustalık sanatsal yaratının oluşumunu ve şeklini belirleyen ilk unsurlardır. Bireyin sahip olduğu psikolojik ve fizyolojik özelliklerle şekillenen bu aşamada sanatsal yaratının kişiye özgü ve benzeri olmayan özellikleri oluşmaktadır. Yaratma basamağına ulaşabilmiş bir bireyin ortaya koyduğu ürünün daha önce benzeri olmamasının yanında alana bir katkı sunması, yeni ve yaratıcı bir fikir barındırıyor olması gerekmektedir. Alana sunduğu katkıya ek olarak sanatsal yaratının özelliği gereği yeni bir sanatsal fikrin toplumsal bir ihtiyaç veya beklentiye karşılık vermesi gerekmektedir. Bu durum sanatsal yaratının içeriğini belirleyen sosyolojik etki kapsamında değerlendirilmektedir.

Yaratma basamağında bulunan icracılar ister kısmi yaratı olsun ister tümünden yaratı olsun ortaya koydukları yeni üretimleri nota yazısına aktarırken daha önce kullanılmayan işaretler tasarlamışlardır. Bu yolla icracı, ortaya koyduğu müzikal yenilikleri ifade edebilmek amacıyla müzik yazısına dair yeni fikirler ve öneriler sunmaktadır. Müzik teorisinin bilişsel alan kapsamına girmesi sebebiyle sadece devinişsel alan üzerinden değil eş güdümlü olarak bilişsel alan üzerinden de bir yaratma sürecinin varlığından söz edilebilir. Devinişsel alanda gerçekleşen gelişim ve ilerlemenin tüm basamaklarda olduğu gibi yaratma basamağında da bilişsel ve aynı zamanda duyuşsal alanda paralel bir gelişim özelliği göstermesi kuramsal açıdan beklenen bir durumdur. Yeterli bilişsel ve motor gelişime sahip bir icracı üretimlerini sanatta en önemli motivasyon aracı olan toplumca kabul görme, takdir

edilme gibi sosyolojik ve psikolojik unsurların etkisiyle şekillendirmektedir. Bu unsurlar sanatın duyuşsal alanla ilişkisini göstermektedir. Genel bir değerlendirme ile yaratma basamağında ortaya konulan sanat eserinin estetik yönü ve bir duygu durumunu tasvir etmesi duyuşsal alanla, uygulamayı müzik yazısına aktarmak için ihtiyaç duyulan teorik yeniliklerin ortaya konması bilişsel alanla, icrada ortaya konulan yenilik ise devinişsel alanla ilişkilendirilebilir.

Yaratma basamağı müzik özelinde değerlendirildiğinde çalgıda yaratı tipleri tümünden yaratılar ve kısmi yaratılar olarak iki başlık altında sınıflandırılmıştır. Tümünden yaratılar, sanatsal yaratı sürecinin ve devinişsel alan yaratma basamağının gereklerine uygun olarak daha önce var olmayan yeni ve özgün eserlerin çalgı müziği literatürüne kazandırılması yoluyla oluşmaktadır. Kısmi yaratılar ise çalgı edisyonları başlığı altında incelenmiştir. Çalgı edisyonları, icracıların özgün fikirleriyle şekillenen dönemsel icra eğilimlerinin çeşitli yollarla çalgısal eserlere aktarılması bakımından önemlidir. Bağlama özelinde değerlendirildiğinde edisyonların "diğer müzik türlerinden veya çalgılardan yapılan uyarlamalar" ve "var olan geleneksel eserlerin yeniden yapılandırılması" yollarıyla yapıldığı görülmektedir. Bağlama çalgısı için yapılan edisyonların oluşturulma biçimleri araştırmanın ilgili bölümünde örnekler üzerinden detaylı olarak incelenmiştir. Çalgısal yaratımın özellikleri ve yaratma basamağının gerekleri üzerinden bir değerlendirme yapılarak bağlama çalgı müziği tümünden yaratılar (yeni çalgısal eserlerin üretilmesi) ve kısmi yaratılar (Çalgı edisyonları) başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

Bütüncül bir bakışla değerlendirildiğinde devinişsel alanda yaratma basamağı ulaşılabilecek en üst aşamadır. Bu aşamaya ulaşan birey artık bir çalgı ekolü olarak tanımlanmaktadır. Her ekol özgün üretimlerle çalgı gelişimine katkı sağlamakla birlikte sanat dünyamıza ve insanlığın kültür mirasına katkı sunmaktadır. Bu çalışma aracılığıyla ortaya konulan sınıflama biçiminin bağlama müziğinde çalgısal yaratımların sınıflandırılmasına yönelik bilimsel bir değerlendirme biçimi oluşturulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalgısal yaratımların sınıflandırılmasına dair bağlama müziği özelinde bir yaklaşım geliştirilmesi bakımından ise araştırma önem taşımaktadır. Bu araştırma bağlama müziğinde yer alan geleneksel halk müziği eserleri ile, farklı müzik türlerinden bağlama çalgı müziği literatürüne geçen eserlerle, bağlama çalgı tekniklerinden tezeneli çalgı biçimi ile ve psikomotor davranış basamaklarından yaratma basamağı ile sınırlıdır.

Kaynaklar

- Akdağ, Derin. *Güzel Sanatlar ve Spor Liseleri Bağlama 12. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları Yayınları, 2014.
- Bilen, M. *Plandan uygulamaya öğretim*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2002.
- Demirel, Ö. *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegema yayıncılık, 2003.
- Erzincan, E. *Bağlama İçin Besteler*. İstanbul: Yy, 2019.
- Gözütok, F.D. *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Ekinoks Yayınları, 2007
- Kagan, M. *Çev. Aziz Çalışlar. Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat*. Yyy: Altın Kitaplar Yayınevi, 1982.
- Kablan, Alcı ve diğer. *Eğitimde Program Geliştirme Kavramlar Yaklaşımlar*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2014.
- Kemertaş, İ. (2003). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*. İstanbul: Birsan yayınevi, 1993.
- Sönmez, V. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Anı yayıncılık, 2015.
- Tan, Kılıç ve diğer. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Pegema yayıncılık, 2016.
- TRT Radyosu Nota Arşivi Repertuar no:412
- TDK. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Varış, F. *Eğitimde Program Geliştirme Teori ve Teknikler*. Ankara: Alkım Yayıncılık, 1996.

ARTISTIC CREATION PROCESS AND THE CLASSIFICATION OF CREATING INSTRUMENTS IN THE MUSIC OF BAGLAMA

Ali Kazım Akdağ

Turan Sağer

ABSTRACT

In this study it was aimed that ,the factors that affects artistic creation process ,the internal dynamics of artistic creation, process and the requirements of the creation step which is the highest step of psychomotor field. Even though performing instrument is associated with cognitive and affective field but it predominantly takes place in psychomotor part. For this reason this study was structured theoretically by the creation process which is on psychomotor field step and based on theory of behavior. Instrumental baglama music as the other world instruments was shaped by in terms of performance characteristics according to periodic trends. In this part which was taken as a source of general music , artist's performance on general music was the performs of innovation but besides this by producing instrumental musical piece , instrumental literature was developed and the performance whether they were the new artistic creation or not which was performed by both production method needed to evaluate. It is thought that the research about how these instrumental creation tips will be classificated , the classification of instrumental baglama performance and the definition of new creating instrument tips will contribute.

Keywords: Baglama, Performing Baglama, Performing Baglama and Creativity